

Hoofdrapport

Verslag van de marktconsultatie

Projectbureau Getijdencentrale Brouwersdam
januari 2014

provincie **HOLLAND**
ZUID

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Milieu

gemeente
Goeree-Overflakkee

Inhoud

1. Voorwoord	3
2. Managementsamenvatting marktconsultatie getijdencentrale Brouwersdam	4
2.1 Inleiding	4
2.2 Aanzet	5
2.3 Vragen in de marktconsultatie	5
2.4 Inrichting Proces Marktconsultatie	5
2.5 Bevindingen uit de marktconsultatie	6
2.6 Conclusie	7
2.7 Vervolg	7
3. Programma marktconsultatiedagen getijdencentrale Brouwersdam	8
4. Journalistiek verslag marktconsultatiedagen	9
5. Inhoudelijk verslag van de marktconsultatie	12
5.1 Plenaire opening van marktconsultatie	12
5.2 Samenvattingen van de tafelgesprekken per categorie	13
5.3 Plenaire terugkoppeling van de dialoogtafels	20
6. Samenvatting van één-op-één-gespreken	22

Voorwoord

Brouwersdam, najaar 2013

Een touringcar draait het parkeerterrein aan de voet van de Brouwersdam op. Een druk sprekende groep projectontwikkelaars stapt uit en laten hun kritische blik over de contouren van de zeewering glijden. De excursieleider, een waterdeskundige, licht hen de problemen in het gebied toe. Zo leren zij over de voortdurende strandafslag die ervoor zorgt dat de recreatieondernemers in het gebied regelmatig 'in het nauw' komen te zitten. Ze hebben juist ruimte nodig, voor hun bedrijf, en om hun aandeel te leveren voor een sterke regionale economische ontwikkeling.

Aan de rand van het strand staan vogelaars met telescopen en dure kijkers de zee af te turen. In de andere kant van de dam hebben ze geen interesse: daar ligt de Grevelingen, daar hebben ze niet zo veel te zoeken.

Als ze wel gekeken zouden hebben konden ze zien hoe een duiker zijn maat in een bootje trekt. "En, nog wat leuks gezien?"; vraagt hij. "Ja, een kale vlakte met witte vlekken. Het bodemleven is hier nu ook weg"; lacht ze ironisch terug. Een oude mosselvisser zet zijn fiets tegen een lantaarnpaal en kijkt weemoedig over het nog altijd zoute binnenmeer. "Mossels weg, maar van die zoetwatervis kwam niks terecht"; mompelt de man die indertijd het buitenleven voor een kantoorbaan moest inruilen.

Maar wat hoorde hij nu laatst? Zijn er weer plannen om het getij toe te laten? Zou de mossel hier weer een kans kunnen hebben? Daar zullen ze dan nog wel veel energie in moeten steken, is zijn inschatting. Wat staan die lui daar bij die bus trouwens te doen?

Brouwersdam, voorjaar 2023

Een touringcar draait het parkeerterrein aan de voet van de Brouwersdam op. Een Engels pratend gezelschap stapt uit en volgt de trotse blik van de excursieleider. Hij wijst deze internationale groep waterdeskundigen op de contouren van de drie jaar geleden door zijn consortium opgeleverde getijdencentrale.

Op de strekdam, die vanaf de Brouwersdam de Noordzee insteekt, zien zij twee standthouders wandelen, die goedkeurend de standvlakte die zich voor hen uitstrekt monstren. Het is weer druk vandaag, maar er is plek voor iedereen.

Aan de rand van het strand staat een groep vogelaars met de telescopen op de Noordzee gericht. Het komt de laatste jaren steeds vaker voor dat ze hun kijkers de andere kant uit richten en zich afvragen waarnaar de passerende zeevogels eigenlijk zoeken op de Grevelingen.

Bij de duikschool komt een jonge duiker boven water en doet aan haar instructeur enthousiast verslag van het rijke leven dat zij zojuist onder water heeft ontdekt.

Wat verderop staat een oude mosselvisser met instemming toe te kijken hoe een jonge generatie zich op de mosselbanken inzet om zijn oude stiel weer in het gebied nieuw leven in te blazen.

Tien jaar terug had hij het niet voor mogelijk gehouden: al die ontwikkelingen in dit gebied. Dat schiet hem door het hoofd als hij later op de dag thuiskomt en het licht aanknipt - op groene stroom natuurlijk, uit zijn getijdencentrale... nou ja, voor een 'aandeeltje' dan.

Twee perspectieven op de Grevelingen. De ene is de huidige realiteit. De andere een mogelijk toekomstige. Of dat laatste zo is, en of dat er dan zo uitziet of toch heel anders, is nog allerminst duidelijk. Inderdaad, er zal nog veel energie in gestoken moeten worden om te bepalen wat haalbaar is. Daarbij hebben overheid, marktpartijen en maatschappelijke organisaties elkaars expertise nog hard nodig. Dat bijeen brengen is precies de opdracht waar het projectbureau Getijdencentrale Brouwersdam voor staat. En dat is afgelopen najaar van start gegaan met een busrit, als onderdeel van een marktconsultatie. Dit rapport doet daar verslag van.

BEN SPIERING, PROJECTDIRECTEUR GETIJDENCENTRALE BROUWERSDAM
JANUARI 2014

2. Managementsamenvatting marktconsultatie getijdencentrale Brouwersdam

2.1 Inleiding

In november 2013 heeft het projectbureau getijdencentrale Brouwersdam marktpartijen geconsulteerd over de commerciële interesse voor betrokkenheid bij de realisatie en exploitatie van een getijdencentrale op de Brouwersdam. Een breed gezelschap van bouwbedrijven, energiebedrijven, turbineontwikkelaars, ingenieursbureaus, coöperaties en architectenbureaus hebben constructief meegedacht.

Deze vorm van marktconsultatie, waarbij reeds in een zeer pril stadium van het project de dialoog met de markt is opgezocht, is een uniek proces. Hierdoor komen de dilemma's over de aanpak al vroeg in beeld en wordt bij het vinden van oplossingsrichtingen maximaal gebruik gemaakt van inzichten uit de markt.

Een getijdencentrale in de Brouwersdam is het eerste type van een dergelijke centrale in Nederland. Voor zo'n innovatie bestaan vanzelfsprekend nog geen referentieprojecten. Ook daarom is de vroege marktconsultatie van groot belang.

De marktconsultatie heeft de initiatiefnemers veel nuttige informatie opgeleverd voor de inrichting en aanpak van het project Getijdencentrale Brouwersdam. Dit helpt de projectorganisatie bij het maken van juiste keuze's over de scope, het procesontwerp, een contractarrangement en de rolverdeling tussen overheid en markt.

In dit rapport treft u een uitvoerig verslag aan van de marktconsultatie. Daarbij komen de gevolgde werkwijze, de inbreng van betrokkenen en een eerste inzicht op de uitkomsten aan de orde.

2.2 Aanzet

Op 5 juni 2013 besloot de minister van Infrastructuur en Milieu tot een onderzoek naar de haalbaarheid van een doorlaatbare dam in combinatie met getijdencentrale, te realiseren in de Brouwersdam. Kort daarna is uit naam van vijf betrokken overheden het Projectbureau Brouwersdam ingesteld. Het projectbureau bestaat hoofdzakelijk uit een projectteam van medewerkers van de samenwerkende overheden en huurt waar nodig externe expertise in.

De marktconsultatie voor de getijdencentrale Brouwersdam is een van de eerste activiteiten van het Projectbureau Brouwersdam. Het doel van de marktconsultatie is te onderzoeken wat vanuit het perspectief van de markt een effectieve definitie en inrichting van het project van de projectopdracht is. De voorbereiding is direct na instelling van het projectbureau gestart. De daadwerkelijke consultatie heeft plaatsgevonden in de maanden november en december 2013. De uitkomsten laten de samenwerkende overheden meewegen in hun inbreng voor de Rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer in het tweede kwartaal van 2014.

2.3 Vragen in de marktconsultatie

Het projectteam heeft vanuit een zestal categorieën dilemma's geformuleerd, die van belang zijn voor de inrichting en voortgang van het project. Uit een grote overdaad aan rapporten en studies is de meest relevante selectie gemaakt. Deze dilemma's zijn vervolgens gearticuleerd in gerichte onderzoeksvragen, die de leidraad vormden voor het proces van de marktconsultatie.

De categorie-indeling, de onderzoeksvragen en de procesgang van de marktconsultatie zijn in een consultatiedocument vastgelegd. Ook zijn hierin spelregels over onder meer vertrouwelijkheid en transparantie geformuleerd. Dit consultatiedocument is via de geëigende kanalen gepubliceerd, waarmee marktpartijen in staat werden gesteld om van hun interesse voor de marktconsultatie blij te geven. Aan de deelnemers aan de marktconsultatie is geen vergoeding in het vooruitzicht gesteld. Wel is er moeite gedaan de consultatie zo in te richten dat zij hun inspanningen beperkt konden houden.

2.4 Inrichting Proces Marktconsultatie

De marktconsultatie is ingericht in een drietal fasen:

1. Aanmelding en schriftelijke ronde

De marktconsultatie is bekend gemaakt via TenderNed en een mailing aan brancheorganisaties. Ook zijn bestaande contacten op de melding op TenderNed geattendeerd. Acht partijen hebben naar aanleiding hiervan een schriftelijke reactie ingestuurd. Op basis hiervan zijn de vragen voor de contactdagen aangescherpt en is het thema Energie aan de categorieën toegevoegd. Daarnaast is een aantal aanvullende marktpartijen benaderd, omdat hun specifieke inbreng (op het vlak van onder meer energie en financiën) van belang werd geacht.

2. Contactdagen: bezoek aan het project en dialoogronde

De contactdagen op 18 en 19 november 2013 bestonden uit een rondrit per bus in het gebied (dag 1) en een dialoogdag in Rotterdam (dag 2).

Dag 1: De busrit voerde langs een aantal relevante plekken rond de Grevelingen, zoals de Brouwersdam, Port Zeelande en Flakkeese Spuisluis. Ook is een aantal belanghebbenden uit de omgeving van de Brouwersdam bezocht en is kennisgemaakt met de lokale bestuurders in het bestuurderscentrum het Rondeel in Middelharnis. Deze dag verliep in informatieve sfeer en gaf gelegenheid tot netwerken.

Dag 2: De dialoogdag was ingedeeld in een plenaire opening, themagesprekken aan zeven tafels en een plenaire afsluiting. Tijdens de plenaire opening stonden een aantal presentaties over het project en de spelregels van de dag op het programma. Na een welkomstgroet, in de vorm van een video-bijdrage van de betrokken bestuurders, ging de dialoog aan zeven thematische gesprekstafels van start. In drie rondes van elk vijf kwartier wisselden de

WATERPEIL GREVELINGEN NIET TE HOOG?

deelnemers, in telkens een andere samenstelling, hun inzichten uit. Een (meestal) externe voorzitter begeleidde de dialoog, geassisteerd door een secondant uit het projectteam die het gespreksonderwerp had voorbereid. Studenten van de opleiding Construction Management en Engineering aan de Technische Universiteit Delft maakten notulen van het verloop van de gesprekken. Ook waren waarnemers aanwezig van de brancheorganisaties. De dialoogdag werd afgesloten met een korte plenaire terugkoppeling over de discussies.

3. Bilaterale gesprekken

Twee weken na de dialoogdag was er voor marktpartijen gelegenheid de gelegenheid om in vertrouwen met leden van het projectteam van gedachten te wisselen. Voorwaarde was daarbij dat de gespreksonderwerpen van te voren werden aangegeven. Per gesprek konden daardoor de juiste gesprekspartners uit het projectteam worden geselecteerd. De projectdirecteur en de trekker van de marktconsultatie hebben in ieder geval alle gesprekken bijgewoond. Op deze wijze hebben in totaal zeven bilaterale gesprekken plaatsgevonden.

Van alle onderdelen van de marktconsultatie is een verslag gemaakt, behalve van de bilaterale gesprekken. Hiervan is wel op een hoog aggregatieniveau een samenvatting gemaakt van de opgedane inzichten.

2.5 Bevindingen uit de marktconsultatie

De marktconsultatie heeft naar oordeel van het projectteam een rijke opbrengst aan inzichten opgeleverd. Wel tekent het projectteam aan dat de bevindingen uit de marktconsultatie deels eenduidig en deels divers zijn. De belangrijkste bevindingen zijn:

1. Budgetten en Stichtingskosten

- Er zijn goede mogelijkheden om de stichtingskosten van de Brouwersdam te verlagen en de budgetonzekerheid te verminderen. Dat kan door:
  - Ontwerpverbeteringen;
  - Gebruik van andere, geoptimaliseerde turbines; gebruik Sifons.
- De getijdencentrale Brouwersdam is niet alleen te bekostigen vanuit de energieopbrengst: een bijdrage vanuit de overheid blijft noodzakelijk. Dit kan de vorm hebben van een bijdrage voor de doorlaat, toekenning van energie-subsidies of inzet vanuit andere budgetten.
- Er zijn mogelijkheden om extra inkomsten te genereren uit gebiedsontwikkelingen als de dynamiek, die de ontwikkeling van de getijdencentrale in de omgeving teweegbrengt, als katalysator wordt benut.
- Optimalisaties zijn voorts mogelijk door de scope te verbreden naar:
  - (naast de noordkant ook) de zuidkant van de Brouwersdam en de doorgangen naar het Volkerak-Zoommeer en de Oosterschelde;
  - landaanwinning;
  - verruimen en optimaliseren van de getijdenslag.

2. Definitie van het project

- De projectscope, doelen en eisen dienen helderder te worden geformuleerd;
- Er is behoefte aan een functioneel programma van eisen;
- Elk doel dient een publieke eigenaar te hebben;
- Het is van belang om één goed gemandateerde opdrachtgever te hebben.

3. Financiering en energiemarkt

- Er is nog weinig animo vanuit de markt om risicodragend te participeren in de aanleg van de getijdencentrale. Onzekerheden op de energiemarkt, afzetrisico's en de zwakke positie van de energie-exploitanten dragen hieraan bij;
- Het risico vanuit de energie-exploitatie heeft hierbij een andere orde dan die van ontwerp, bouw en/of gebieds-exploitatie.

4. Project / Proces

- De partijen waarderen de vroege openheid van de initiatiefnemers en de mogelijkheid van betrokkenheid in het proces;
- De markt staat positief tegenover een gezamenlijk vervolg, bijvoorbeeld via een Joint Fact Finding;
- Daarbij dienen wel de kosten van aanbesteding te worden beperkt. Een snelle trechtering naar een partij, met wie vervolgens het project wordt doorontwikkeld, is daarvoor een middel;
- Hiervoor zijn een aantal contractvormen genoemd, zoals Early Contractor Involvement en contracten uit de proces-industrie;
- Het proces van co-creatie wordt ondersteund. Een vorm hiervan kan zijn de bijdrage via coöperaties.

5. Rol Markt-Overheid

- De overheid heeft voor dit project een aantal rollen en kan op verschillende manieren bijdragen het project.
- Ook binnen de markt bestaan grote verschillende rollen in relatie tot de getijdencentrale Brouwersdam;
- Een aantal risico's vormt voor de markt een ernstige belemmering. Dit betreft onder meer de energieafzet, de prijsontwikkeling van elektriciteit en de subsidiering van "groene stroom". Wat deze laatste betreft: het zou voor dit project gunstiger zijn als de overheid ervoor zorgt dat die subsidie ook voor energie uit water van toepassing is en de regeling meer langjarig consistent worden uitgevoerd. Ook kan de overheid optreden als launching customer voor afname van de energie.

2.6 Conclusie

Uit de inzichten die de marktconsultatie heeft opgeleverd trekt het projectteam onderstaande conclusies, die relevant zijn voor de inrichting van het vervolgtraject.

1. Conclusies ten aanzien van de businesscase

- a. de stichtingskosten te beperken door in te zetten op:
  - mogelijke innovatieve oplossingen
  - het verminderen van de onzekerheidsmarge van de ramingen
  - een hogere energieopbrengst
  - een (andere) scope-uitbreiding
- b. nadere technische verkenningen en ander onderzoek is hiervoor nodig.
- c. het zal echter niet mogelijk zijn de hele ombouw van de Brouwersdam te bekostigen uit deze opbrengsten: er blijft een onrendabele top.

2. Conclusies ten aanzien van de inbreng door financiers en de energiemarkt

- a. voor de betrokkenheid van de financiële wereld is het nu nog te vroeg
  - het project wellicht interessant voor financiers met een maatschappelijk doel
  - mogelijk kan worden gewerkt met een (energie)-coöperatie

- b. de energiemarkt toont weinig animo om risicovol te investeren als gevolg van:
  - de gevolgen van de economische crisis
  - een overcapaciteit aan conventionele centrales
  - een matige kapitaalpositie van veel energiebedrijven
  - afzetrisico door de opkomst van kleinschalige decentrale energievormen
  - onduidelijkheid over de subsidieregeling voor energie uit water.

3. Conclusies ten aanzien van de aanbestedings-systematiek

- a. marktpartijen staan positief tegenover:
  - aanbesteding op basis van een vroege gunning
  - een (gedeeltelijke) vlevlechting met de procedures voor ruimtelijke ordening
  - het overnemen van (grote delen van) de werkwijze bij de A2 in Maastricht
- b. wel dringen marktpartijen erop aan dat de totale tenderkosten dienen te worden beperkt.

2.7 Vervolg

Op grond van deze conclusies zal het Projectbureau Brouwersdam de komende periode:

- de businesscase verder verbeteren en
- in een aantal trajecten verder gestalte geven aan de inrichting van het project.

Dit doet ze nadrukkelijk in interactie met de marktpartijen en andere stakeholders.

De activiteiten zijn daarbij gericht op het reduceren van onzekerheden en risico's en het bewaken van het ontwikkel-potentieel van de Brouwersdam. Dit doen we door:

- het project verder technisch te verkennen;
- potentiële afnemers te zoeken voor duurzame energie;
- de kansen voor de subsidieregeling te verbeteren, onder andere via aansluiting op het energieakkoord;
- samen met marktpartijen de kansen van het project te verkennen en te bewaken, en de onzekerheden te verminderen (Joint Fact Finding);
- input te leveren aan het onderzoek over de maatschappelijke baten;
- een aanbestedingsvorm uit te werken

In april van dit jaar zal zo een definitieve bijdrage worden gegeven aan de Rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer. Indien de getijdencentrale kansrijk blijkt te zijn, zal deze optie worden opgenomen in het Nationale Deltaprogramma, dat op komende Prinsjesdag zal worden gepresenteerd. Ons beeld is dat in dat geval in 2020 een getijdencentrale operationeel kan zijn.

Leon Hombergen
januari 2014

3. Programma

marktconsultatiedagen

getijdencentrale Brouwersdam

18 november 2013: Busrit

- Aanvang busrit Rotterdam Centraal Station
- Brouwersdam
  - uitstapjes bij: Brouwersdam, strandtent Natural High, Haven Port Zelande, Scharendijke (zicht op Haven Zelande en Grevelingen),
- Middelharnis, lunch in bestuurscentrum het Rondeel
- Vervolg busrit
  - uitstapjes bij:
    - Battenoord (zicht),
    - Flakkeese Spuisluis (locatie Grevelingen Tidal Test Centre),
    - Drie meren uitzichtpunt (Krammersluizen - Philipsdam (voor 'plaat van vliet'))
- Rotterdam: afronding
  - uitgifte documentatie marktconsultatie en afsluitend drankje

19 november 2013: Dialoogdag

- Ontvangst in Rotterdam bij Lantaren/het Venster.
- Welkom - Leon Hombergen
- Spelregels van de marktconsultatie - Arent van Wassenaer
- Toelichting op het project getijdencentrale Brouwersdam - Wouter Groenen
- Toelichting op het proces van de marktconsultatie - Ben Spiering
- Slotwoord gedeputeerde Han Weber - Hans Kleij
- Dialoog aan tafels per categorie
  - eerste ronde
- Lunch
  - tweede ronde
  - derde ronde
- Plenaire afronding
  - terugkoppeling door gespreksleiders dialoogtafels
- Toelichting op het vervolgtraject
- Slotwoord en drankje

4. Journalistiek verslag marktconsultatiedagen

DE BELANGRIJKE PROJECTVRAGEN GEDEELD

Kennis op hoger niveau na marktconsultatie Getijdencentrale Brouwersdam

Een dag lang werken in een theater

Grote ronde tafels in een cinemazaal, ze staan fel in het licht. De rest van de ruimte is donkerder. De bioscoopstoelen blijken opgeborgen, daarom is er nu volop gelegenheid om te bewegen, elkaar te zien, te spreken. Tegen dit decor werkten, een complete dag lang, vele marktpartijen, overheden en hun adviseurs aan de mogelijkheid om in Nederland een getijdencentrale te maken. We hebben het over 19 november 2013: de dag van de marktconsultatie Brouwersdam in het Rotterdamse cultuurgebouw Lantaren - Het Venster.

Intensieve sessies

Tijdens intensieve sessies in de zaal, maar ook in de wandelgangen rond lunch en borrel, kwamen alle aspecten naar voren die komen kijken bij een dergelijk innovatief project. Als reality-check, als bijdrage aan het vervolgproces.

De dag begint met een korte serie indringende videoboodschappen, gepresenteerd op een groot scherm. Bestuurders houden daarin de deelnemers voor hoe belangrijk deze bijeenkomst is en dat van hen uiterste inzet en inventiviteit wordt gevraagd. "Slim werk maken van energie, een kans die mogelijk nu ingekopt kan worden", zegt Han Weber, gedeputeerde Zuid-Holland. "De brede samenwerking toont het belang aan van het project. Nederland kan op dit terrein weer vooroplopen in innovatie, het heeft lang geduurd." Zijn collega uit Zeeland, Ben de Reu: "Ik zie belangrijke maatschappelijke opbrengsten. De turbines zie je niet, ze werken wel. De acceptatie van het getij is een belangrijk punt". Jan Hendrik Dronkers, directeur-generaal Rijkswaterstaat: "Dit is het moment om optimaal de juiste randvoorwaarden te formuleren voor een maximaal innovatieve oplossing. Een businesscase die het proberen waard is". De betrokken gemeenten steunen de ambitie. Arend-Jan van der Vlugt, wethouder van Goeree-Overflakkee: "De regio heeft de getijdencentrale nodig. Schoon, veilig,

goed voor de economie". Ad Verseput, wethouder van Schouwen-Duiveland roept marktpartijen op: "Zorg ervoor dat u erbij bent! Lef, flair, innovatie: dat vormt dit mooie project".

Juiste maatschappelijke randvoorwaarden voor maximale innovatie

Leon Hombergen, dagvoorzitter en adviseur van het projectbureau Getijdencentrale: "Het gaat erom dat overheden de juiste randvoorwaarden scheppen zodat marktpartijen maximaal gaan innoveren." De belangrijkste opbrengst van de dag moet zijn dat de betrokken overheden de zekerheid hebben dat alle belangrijke vragen rond het project zijn gesteld. Dat een overzicht ontstaat van welke kennis voldoende aanwezig is, en van wat nog nodig is. Dat de meest relevante keuzes en dilemma's op een rij komen. Met deze basis kunnen de overheden de komende periode relevante antwoorden verzamelen en kan de uitvraag zo duidelijk mogelijk worden gedefinieerd. Dit is een belangrijke voorwaarde voor de stap die na de marktconsultatie volgt, die van de competitieve fase.

Kennis delen voor heldere uitvraag

Alle informatie die vandaag wordt gedeeld, is openbaar. Deelnemers moeten deze transparantie goed beseffen, legde advocaat Arent van Wassenaer (Allen&Overy) uit. Gegeven meningen en eerder verschaft schriftelijke antwoorden op een serie vragen rond het project, dienen uitsluitend om te valideren of de juiste vragen worden gesteld. Wie bepaalde informatie niet in de openbaarheid wil zien, moet dat aangeven. Voor informatie uitwisseling is er later de mogelijkheid van een vertrouwelijke dialoog met de potentiële opdrachtgever.

Vijf vliegen in één klap

Wouter Groenen, projectleider Getijdencentrale bij de Provincie Zuid-Holland, laat zien dat het project vijf vliegen in één klap wil slaan:

- een impuls voor waterkwaliteit

- duurzame energieopwekking
- een impuls voor de regionale economie
- een bijdrage aan de waterveiligheid: droge voeten
- spin off in de vorm van innovatie- en export-potentieel.

Busexcursie

Een aantal deelnemers had de dag tevoren (18 november) het gebied verkend en alvast met elkaar kennismemaakt. De Brouwersdam, de naaste omgeving inclusief Port Zélande, het Grevelingengebied en de testlocatie waar het getijdenlaboratorium komt: ze werden allemaal bezocht. Vele aspecten, met daarbij natuurlijk de kansen en de bedreigingen, kwamen in de bus of rondstappend in de schrale buitenlucht aan de orde.

Steeds wisselende gezelschappen

Projectdirecteur Ben Spiering benadrukt op 19 november nog eens de kernvraagstukken: het sterker maken van de business case, de precieze randvoorwaarden die de overheid moet creëren zodat marktpartijen zo veel mogelijk innoveren, en in welke vorm het project het best kan worden georganiseerd inclusief een daarbij passende risicoverdeling.

De dialogen werden georganiseerd rond zeven categorieën vragen, elk een per tafel. In drie rondes van ruim anderhalf uur wisselden tussen de vijf en vijftien deelnemers hun inzichten uit. De tafelvoorzitter vatte de bevindingen samen, eerst aan het einde van de sessies zelf, later op de dag voor de hele zaal. Studenten van de TU Delft zorgen voor de notulen van de gesprekken. Als toehoorder of als toekijker spelen cartoonist, fotografe, verslaggever en vertaalster hun rol.

Rijksstructuurvisie

Bepalend voor het project is de medio 2014 vast te stellen Rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer. Wat moet daar wel en wat moet daar niet in geregeld worden? Daarover gaan de gesprekken aan één van de tafels. “Redeneer vooral vanuit de functionaliteiten van het project en regel niet te veel details. Wees scherp op de scope en de doelen”, wordt bijvoorbeeld gezegd. “Zorg voor het goed afbakenen van verantwoordelijkheden”. Een suggestie is om per doel een publieke eigenaar of een andere stakeholder te benoemen. “De herintroductie van het getij met 50 centimeter is het minimum wat nodig is, laat het maximum voorlopig open”, wordt ook gezegd. Voor de financiering zijn verschillende aspecten te combineren, zoals het koppelen van getijden aan windenergie.

Structuur project

Een andere tafel gaat over de keuze van de structuur van het project. Onder meer het karakter en de inhoud van de bestuursovereenkomst die straks zal worden gesloten, komt aan de orde. “Maak de scope zo integraal mogelijk, maar het betreft in de eerste plaats ecologie en veiligheid; energie is vooral een toetje. De overheid moet daarbij glashelder zijn over de publieke doelen en aangeven wat nodig is om ze te kunnen bereiken”, brengt iemand naar voren. De bestuurlijke overeenkomst zou de medebetrokkenheid van bedrijven en burgers moeten bepalen. Een vorm van open project- en/of gebiedsontwikkeling. Suggesties: “Splits eventueel de dam en de getijdencentrale of zorg ervoor dat de MER heel breed en open kan blijven”. Breed gedeeld is het oordeel dat de persoon van een boegbeeld of coördinator belangrijk is. Een gezicht dat vertrouwen geeft, een mandaat heeft.

Bewezen technologie

De technische outputspecificaties en scope komen ruim aan de orde aan een andere tafel. Het levert een grote diversiteit aan reacties op. De gevraagde technologie functioneert, dat is bewezen, zo luidt een conclusie. Op een aantal planonderdelen zijn garanties af te geven, voor andere bestaat nog onzekerheid. Omschrijf de gewenste functies ruim zodat meer speelruimte in het plan ontstaat. Huiswerk is er onder meer om verschillende exploitatiemodellen en ramingen beter in beeld te krijgen. Zo is waarschijnlijk de technische levensduur van een getijdencentrale veel langer dan de economische levensduur. Een suggestie is om de pompfunctie (bij extreem veel water uit de grote rivieren het overtollige water snel de Noordzee in brengen) pas over enkele decennia mee te nemen, als er pas behoefte aan is.

Hoe moet worden aanbesteed?

Een ander thema is de aanbestedingsprocedure. Een aanbeveling die hierbij naar voren komt is: overweeg het gebruik van het model van de korte concurrentiegerichtte dialoog. Na één ronde één partij uitkiezen waarmee een samenwerkingstraject wordt ingegaan. In een alliantieachtige aanpak levert dat een MER en Programma van Eisen op. Bij deze vorm van getrapte aanbesteding kan in de tweede fase (DBFM of Staats NV, concessie) het risico uit het project wordt gehaald. Uitdaging is om een businesscase te maken die voor marktpartijen maximale mogelijkheden biedt, risico's verlaagt en kosten vermindert.

Publieke medewerking

Aan een andere tafel staat de publieke medewerking aan het project centraal. De bevolking erbij betrekken is belangrijk, vooral in de vorm van cocreatie met de omgeving. Hierin zijn al stappen gezet, maar voor het vervolg is dit een aandachtspunt dat meer aandacht zal moeten krijgen.

Optimalisatie publieke businesscase

"De betrokken publieke partijen zijn net een emmer met vijf kikkers en dat moet veranderen." Dit is de eerste voorwaarde om te kunnen komen tot een optimalisatie van de publieke business case. Wellicht zou er één opdrachtgever moeten komen. Er zijn mogelijkheden om de businesscase vanuit de overheidskant goedkoper te maken. Een rapport van ECN over het perspectief van getijdenenergie verdient een update, om een eerlijker vergelijking tus-

sen windenergie en getijdenenergie in beeld te krijgen.

Energietafel

Aan de energietafel, die 's ochtends werd gehouden in de artiestenfoyer van het cultuurgebouw, wordt aangegeven op welke aspecten meer onderzoek nodig is. De kostprijs om energie op te wekken is nog hoog, het aantal onzekerheden bij dit specifieke project nog groot. In het algemeen is de toekomstige ontwikkeling van de energiemarkt ongewis. Energiepartijen zullen inzetten op garanties en andere zekerheden, zoals de hoogte van de energiesubsidie (SDE-regeling). De businesscase zal zo simpel mogelijk zijn, willen private financiers hierin willen stappen.

Oogst: aanscherping vervolgproces

"Vandaag zijn we op een veel hoger kennisniveau gekomen", concludeert Ben Spiering aan het einde van de dag. "Dat is belangrijk voor het vervolgtraject. We hebben de bodem gelegd voor de komende joint fact finding waarna we komen met een realistische visie. Er is huiswerk te doen. Voor het vroegtijdig samenwerken de komende periode met de markt geldt: dat moet in evenredigheid gebeuren. Marktpartijen geven we enkele opdrachten om bestaande kennis te toetsen, te verrijken en aan te vullen. Cocreatie is de leidraad. Het is belangrijk dat de burgers in het project meer aandacht gaan krijgen". Spiering geeft aan welke initiatieven onder meer worden ondernomen om steun en draagvlak te verwerven. Met andere Nederlandse vernieuwingsprojecten gaat de projectorganisatie een beroep doen op Europees geld voor cofinanciering. Met het ministerie van EZ wordt overlegd over onder meer de beschikbare energiesubsidies. De onlangs afgesproken nauwere samenwerking binnen innovatieland tussen verschillende Topsectoren (water, energie) kan mogelijk productief worden ingezet voor het project.

Stap voor stap

Spiering: "We doen het vervolg stap voor stap, bouwen evenwichtig op. Snel een oplossing bedenken en daar veel geld in steken is hier niet aan de orde. Wel een realistische aanpak, waarbij wij blijven zorgen voor een level playing field".

Derk van der Laan
14 december 2013

5. Inhoudelijk verslag van de marktconsultatie

5.1 Plenaire opening van marktconsultatie

Introductie op de marktconsultatie

*Leon Hombergen
Senior Adviseur Innovatie en Markt
- Rijkswaterstaat
Trekker werkgroep Marktconsul-
tatie - Projectbureau Getijdencentrale
Brouwersdam*

Het idee om een getijdencentrale in de Brouwersdam te realiseren is uniek, zowel projectmatig als procesmatig. Het project kan Nederland weer op de kaart zetten als energie-, water-, en innovatieland. Het project kan uiteindelijk leiden tot een nieuw exportproduct. Mede daarom is er groot bestuurlijk draagvlak. Procesmatig gaat het om de vraag hoe deze kansen zijn te verzilveren. Wat kan de overheid doen om de juiste randvoorwaarden te creëren? Hoe kan de markt zoveel mogelijk innovatie inbrengen? Wat kan de bijdrage zijn van maatschappelijke partijen in het gebied? Deze vragen staan centraal op de marktconsultatiedag die het projectbureau Getijdencentrale Brouwersdam organiseert voor marktpartijen. Aan zeven thematische tafels en in drie rondes praten geïnteresseerde marktpartijen met vertegenwoordigers van de betrokken overheden. Per tafel wisselen tien tot vijftien personen van gedachten over mogelijkheden en onmogelijkheden. De dialoog staat onder leiding van een tafelvoorzitter die wordt geassisteerd door een secondant en een notulist.

Spelregels van de marktconsultatie

*Arent van Wassenaer
Advocaat - Allen & Overy LLP*

De informatie die vandaag wordt gedeeld is openbaar. Ondanks dat wordt er verwacht dat er een transparante dialoog wordt gevoerd. In een latere fase is er de mogelijkheid voor een besloten dialoog met de potentiële opdrachtgevers. De informatie die de marktconsultaties oplevert wordt voornamelijk gebruikt om te valideren of de uitvraag goed is.

De bij deze presentatie gebruikte sheets zijn opgenomen in het bijlagenrapport.

Toelichting op het project getijdencentrale Brouwersdam

*Wouter Groenen
Projectleider verkenning
haalbaarheid Getijdencentrale
Brouwersdam - provincie
Zuid-Holland
Trekker werkgroep Governance
- Projectbureau Getijdencentrale
Brouwersdam*

Met dit project wordt er geprobeerd om vijf vliegen in één klap te slaan.

- Impuls voor de waterkwaliteit;
- Impuls voor de economie;
- Duurzame energie opwekken;
- Droge voeten;
- Kans voor innovatie en export;

In het algemeen staat veiligheid voorop. Daarnaast is het belangrijk dat het gebied ecologisch wordt hersteld. Het gebied is een prachtige plek, maar de waterkwaliteit schiet te kort. Daardoor is de biodiversiteit drastisch gedaald. Hier moet wat aan gedaan worden.

Een doorlaat in de Brouwersdam kan het getijden terugbrengen. Dit geeft een boost aan de natuur. Dit kan ook een stimulerende werking hebben op gebiedsontwikkeling, recreatie, visserij en sportvisserij.

De realisatie van een doorlaat geeft perspectief op meer innovatieve elementen:

- Nieuwe generatie multifunctionele Deltawerken;
- Dynamisch watermanagement;
- Eerste laag verval getijdencentrale;
- Regio alliantie;
- Vroege markt betrokkenheid, vervlechting;
- Combinatie van hierboven.

De kosten voor de getijdencentrale zijn zorgelijk. Op dit moment zijn er twee alternatieven. Het ene alternatief levert meer energie, maar is minder visvriendelijk. Het andere alternatief levert minder energie, maar is visvriendelijker. De kosten voor de getijdenturbine zouden eventueel teruggedrongen kunnen worden door windenergie op te wekken op zee. Daarnaast zijn andere alternatieven erg welkom. Het project zou in 2020 voltooid moeten zijn.

De bij deze presentatie gebruikte sheets zijn opgenomen in het bijlagenrapport.

Toelichting op het proces van de marktconsultatie

Ben Spiering

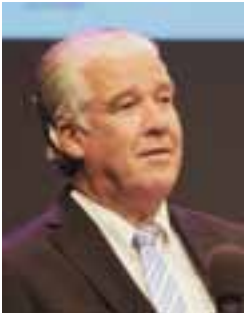
*Projectdirecteur – Projectbureau
Getijdencentrale Brouwersdam*

Het is goed om aan de voorkant de verwachtingen uit te spreken. De vragen in de schriftelijke marktconsultatie zijn naar tevredenheid beantwoord.

Uiteindelijk bestaat de marktconsultatie uit drie kernvragen:

- Kunt u de business case sterker maken?
- Kunt u aangeven welke randvoorwaarden de overheid moet aangeven om dit succesvol te laten zijn?
- Hoe moeten de overheden het project organiseren?

Zowel de overheden als de marktpartijen lopen niet te hard van stapel. Dit is ook belangrijk, opdat alle alternatieven in acht worden genomen en keuzes weloverwogen worden gemaakt.

Slotwoord gedeputeerde Han Weber *

*Uitgesproken door Hans Kleij
Programmadirecteur –
Provincie Zuid-Holland*

Het is goed dat vanuit alle bedrijfstakken mensen aanwezig zijn. De Deltawerken hebben goed hun werk gedaan, alleen er moet wat gedaan worden aan de neven-

effecten. De biodiversiteit is hard achteruit gegaan, vooral op de bodem. Het project is geen vrijblijvend project, maar het is belangrijk dat het goed gebeurt. Essentieel daarbij is dat het getij terugkeert. Uiteindelijk moet het gebied rondom de Brouwersdam een economische boost krijgen. Deze dagen zijn bedoeld om vragen te stellen. De marktpartijen hebben allen veel kennis in huis. Aan hen wordt gevraagd om mee te denken over de publieke randvoorwaarden en over een haalbare business case. Er kan veel terugverdiend worden, maar het is aan de markt om daar een invulling aan te geven. Nederland werd altijd gezien als waterbouwkundig land, maar heeft de laatste veertig jaar niets meer laten zien. Hier zou verandering in kunnen komen.

* In het programma van de dag stond aan het eind van de dag een afsluitende speech van de Zuid-Hollandse gedeputeerde Han Weber geprogrammeerd. Door onvoorziene omstandigheden is deze verplaatst naar de ochtend en werd de speech door zijn vervanger Hans Kleij uitgesproken.

De integrale tekst van deze bijdrage is opgenomen in het bijlagenrapport.

5.2 Samenvattingen van de tafelgesprekken per categorie

Categorie 1: Input voor de Rijksstructuurvisie

Voor de 'Input voor de Rijksstructuurvisie' zijn twee ronde tafelgesprekken gehouden. Een eerste ronde met vooral deelnemers van uit de grotere consortia en een tweede ronde met het accent op vertegenwoordigers van individuele marktpartijen. In verband met de aanwezigheid van een Franse deelnemer is de tweede gespreksronde in het Engels gevoerd.

Waarom een getijdencentrale

In de ogen van sommige deelnemers is het nog allesbehalve zeker dat er een getijdencentrale zal komen. Zij zien herstel waterkwaliteit als primair doel voor de publieke partijen. De getijdencentrale is een afgeleide daarvan. Misschien zijn er ook nog andere mogelijkheden buiten een doorlaat of getijdencentrale om de waterkwaliteit te verbeteren. De functies waterveiligheid, ecologische kwaliteit en economische kwaliteit worden benoemd als drijvers voor het project.

Eén van de deelnemers merkt op dat deze functionaliteiten al in eerdere onderzoeken voor de Grevelingen benoemd zijn en dat tussen de functionaliteiten een zekere hiërarchie is te onderscheiden. Op volgorde van belangrijkheid is dat:

1. Waterveiligheid
2. Ecologische kwaliteit (incl. waterkwaliteit)
3. Economische kwaliteit

Vertaald naar het huidige plan van een opening in de Brouwersdam met een getijdencentrale, zouden meerdere functies in één idee gekoppeld worden. Het stapelen van de functionaliteiten in één oplossing kan synergie leveren, maar zeker is dat niet. Zo kunnen ecologie en economie botsen, wanneer vanuit ecologie het gewenst blijkt de getijslag te beperken, terwijl voor een goede exploitatie van de centrale juist zoveel mogelijk getij nodig is. Vanuit bovenstaande hiërarchie redenerend zouden natuurbelangen belangrijker zijn en de meeste partijen lijken dit te willen accepteren.

Voor sommige deelnemers zijn er vragen bij de huidige voorkeurslocatie in noordelijk deel van de Brouwersdam. Zij zien ook nog mogelijkheden in de dam tussen Grevelingen en Oosterschelde of het zuidelijk deel van de Brouwersdam.

Een deelnemer geeft aan het wenselijk te vinden om de pompfunctie apart te realiseren en niet in de centrale te integreren.

Wat moet er wel of niet in de Rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer (RGV) komen?

Vrijwel unaniem wordt gevonden dat de RGV geen gedetailleerde uitspraken moet doen over de getijdencentrale of in detail de omvang en het karakter (getij vasthouden, springvloed) van het terug te brengen getij moet voorschrijven. De RGV moet focussen op doelen (waterkwaliteit, waterberging, pompfunctie) en niet op maatregelen. Wel vindt men het verstandig om 50 cm op te nemen als minimale getijslag die nodig is om de waterkwaliteit te herstellen. De maximale getijslag en andere aspecten zijn afhankelijk van een belangenafweging tussen stakeholders en kosten. Marktpartijen willen daar graag zelf een leidende rol bij kunnen spelen.

Een verbinding met het Volkerak/Zoommeer vergroot het getijvolume en is gunstig voor de business case van de centrale. De RGV zou zich daarvoor moeten uitspreken.

Ook wordt gesuggereerd in de RGV ook het belang van strandbehoud bij de Brouwersdam op te nemen inclusief een strekdam bij de centrale om verdere afslag te voorkomen.

Scopeverbreiding

Over scopeverbreiding wordt verschillend gedacht. Grote consortia zien kansen om met uitbreiding van de scope een financieel aantrekkelijker project te maken. Zo zou een consortium ruimte geboden moeten worden om bijvoorbeeld buiten de kust of in het Grevelingenmeer nieuwe projecten te ontwikkelen. Daarnaast merken marktpartijen op, dat zij graag mogelijkheden willen benutten om mee te denken in het totale systeem, andere kunstwerken die op grond van de RGV nodig zullen zijn, het Volkerak-Zoommeer en eventueel zelfs verbindingen met de Oosterschelde dan wel Haringvliet, die bijdragen aan extra mogelijkheden voor gebiedsontwikkeling.

Ten aanzien van onderhoud van de getijdencentrale wordt opgemerkt dat onderhoud van de installaties prima meegenomen kan worden in een contract. Echter wordt scopeverbreiding door onderhoud ten aanzien van de waterkeringsfunctie in het contract te integreren lastiger gevonden. Al benoemt men dat dit bij Hondsbossche Zeewering op dit moment al wel het geval is.

Er zijn echter ook partijen sceptisch over scopeverbreiding. Het is al moeilijk tot een positieve business case voor de getijdencentrale te komen. Men verwacht niet dat scopeverbreiding dit makkelijker zal maken of zal leiden tot grotere publieke bijdragen.

Categorie 2: Keuzes voor structuur van het project

Aanpak aanbesteding

Vrijwel alle potentiële opdrachtnemers spreken een duidelijke voorkeur uit voor een zo integraal mogelijke aanpak van de aanbesteding. Ook vraagt men om een zo groot mogelijke ruimte bij de uitvraag op een zo hoog mogelijk abstractieniveau met zo veel mogelijk ruimte voor creatieve oplossingen en zo weinig mogelijk concrete invulling binnen de projectruimte, zo mogelijk ook het hele Grevelingenmeer en zelfs indien mogelijk daarbuiten, gecombineerd met eventuele andere projecten van Rijkswaterstaat of de andere partijen. Een concessievorm zou in principe een aanpak kunnen zijn, ware het niet dat vrijwel alle partijen de getijdencentrales als een marginale “money-maker” zien. Een PPS (overheid/bedrijven elk 50% van de aandelen) werd gezien het grote aantal partijen en de onduidelijke scope als niet wenselijk gezien. Daarom werd een concessie als “niet gewenst” gezien. Algemeen werd toch een sterke voorkeur uitgesproken voor minimaal een DCM of een DBFM contractvorm. De DBFM blauwdruk voor natte projecten die Rijkswaterstaat hanteert, met een concurrentiegerichte dialoog, werd meerdere malen genoemd als de meest gewenste bouworganisatievorm. Op de vraag of daar eventueel de “operations” aan toegevoegd konden worden werd positief gereageerd, maar dat onder de voorwaarde dat de “operator” niet alle consequenties en risico’s kan overzien van en op de ecologie en de veiligheid. Het leek iedere partij toch het beste als Rijkswaterstaat de regie houdt bij calamiteiten en de acties kunnen dan in opdracht van Rijkswaterstaat tegen vooraf vast afgesproken kosten worden uitgevoerd door de beheerder. Hierbij werd grote zorg geuit dat de Rijkstructuurvisie, maar nog meer de MER heel veel van die ruimte zou beperken, waardoor de aanpak steeds meer traditioneel wordt.

Scope

Dit was een telkens terugkerend thema en een oproep om daar duidelijk en helder over te zijn. Er was zorg over het beperkte budget. Er klonk ook zorg over de vele rapporten en

uitwerkingen, die nog weinig ruimte overlaten voor creatieve oplossingen, die ook "geld" genereren. Het was de deelnemers niet duidelijk wat de scope precies zal worden en men drong erop aan daar heel duidelijk over te zijn. De meest gehoorde scope inschatting beperkt zich tot een ecologische vraag: Zoveel mogelijk verticaal getij. De additionele eis van waterberging en daarna pompen zou pas over 20-25 jaar actueel worden. Geef dat dan mee als een robuustheidsvoorwaarde, was het advies, om de mogelijkheid tot berging en pompen van overtollig water later eenvoudig in te kunnen bouwen. Gezien de beperkende eisen van de van de getijverschillen op het Grevelingenmeer in verband met bestaande bebouwing, leek een getijcentrale, op voorhand, alleen haalbaar als er een aanzienlijke subsidie gedurende minimaal 15 jaar kan worden gegarandeerd. Een breed gedeelde opmerking was: Een getijcentrale is een toetje, niets meer. Houdt die optie voor de toekomst open, maar verwacht er in financieel voordeel niets van.

Er werd ook wel gepleit voor een splitsing van de vragen en de financiering van het project in ecologische eisen en de getijcentrale-eisen.

Een eveneens meerdere malen gehoorde opmerking was: "Keep it simple". Maak het niet ter ingewikkeld. Dat is strijdig met opmerkingen om de vraagruimte te vergroten. De vraag om de ruimte te vergroten werd wel gehoord bij de grotere bedrijven, die hele grote waterbouwprojecten van Rijkswaterstaat zien aankomen en daar grote belangstelling voor hebben. De term alliantiecontract is ook gevallen en er was wel een partij die daar belangstelling voor had, maar niet helder was wat daarvan de voordelen in dit specifieke geval was. Men noemde Waardse Alliantie en de Oosterscheldering (kost plus) als voorbeelden.

Vele Overheden

De vele overheden werd als een heel groot risico gezien, de rol van de overheid blijft bij een ecologisch en veiligheidsproject, per definitie, groot. Er werd voor gepleit om Rijkswaterstaat de regie te laten voeren binnen heldere randvoorwaarden. Als over elke beslissing overleg nodig is, zal er weinig overblijven van de ruimte, is de vrees. De A2 Maastricht werd als een, duur, maar redelijk goed voorbeeld, gezien.

Garanties

Duidelijk werd gemaakt dat de opdrachtnemer geen enkel risico wil nemen op de gebieden ecologie en veiligheid. Wel op het technisch functioneren van de constructie. Ook voor de energieprijzen en de energievolumes wil men, binnen marges, slechts beperkte garanties afgeven.

Selectieprocedure

a. Top-eisen

Er werd gepleit voor het snel helder maken van de top-eisen, liefst op een hoog abstractieniveau met veel ruimte voor creatieve oplossingen. Men klaagde over te veel documenten en te veel trechtering van de inhoud, nu al. Men zag al zo veel details in de documenten en te weinig open top-eisen,

OPENING 2020...

EEN DOORBRAAK

waarop men kan aanbieden. Er speelt ook een zorg, dat de eventuele top-eisen toch verborgen invullingseisen zal bevatten, waardoor de ambitie tot creativiteit geremd zal worden.

b. Trechtering

Er werd sterk gepleit voor een snelle besluitvorming en een trechtering naar drie partijen of slechts een enkele partij en met daarbij een redelijke kostenvergoeding, geen fooi. De afsluitdijk werd als een zeer slecht voorbeeld genoemd.

c. Robuustheid oplossingen.

Dit vond met een criterium om mee te nemen in de beoordeling, hoe robuust is de oplossing voor toekomstige aanvullende eisen van bijv. berging en pompen, eventueel energieopwekking.

d. SDE-subsidie

Helderheid daarover voor een periode van minimaal 15 jaar met garanties vooraf werd als een belangrijke randvoorwaarde gezien voor het eventueel meenemen van een getijcentrale.

e. Splitsen aanbesteding in 2 stappen.

Er werd een pleidooi gehouden door een partij om de aanbesteding te splitsen door drie combinaties/partijen te laten aanbieden voor het ontwerp deel. Dan met een enkele partij het ontwerp, betaald, in concept verder uit te werken en vervolgens diezelfde 3 combinaties/partijen de kans te geven alsnog een aanbieding te doen voor de realisatie van het nieuwe concept. De partij die in het ontwerp heeft meegedaan heeft dan weliswaar een voorsprong, maar er is wel concurrentie en de andere partijen zijn niet uitgerangeerd. Als deze spelregels van te voren helder zijn, zou dat moeten kunnen, als is het bij mijn weten nog niet vertoond.

f. Vast budget vooraf bekend maken.

Er werd wel gepleit voor het openbaar maken van een budget vooraf en dan als gunningscriterium de aangeboden scope te hanteren.

Categorie 3: Outputspecificaties en scope

1. Techniek energie uit water: vispassage, energie en pompen

De bouwsector heeft qua techniek op voorhand nog geen voorkeur en stelt ook de vast dat er eigenlijk geen reden zijn om te vragen naar een getijdencentrale dus waarom die koppeling nu al voorschrijven. Er is een duidelijke voorwaarde voor een business case: voldoende rendement voor bedrijven. Er is algemeen het gevoel dat het rendement van de turbines groter zal zijn dan dat in de MIRT verkenning is aangenomen. De enige echter randvoorwaarden die er nu ligt is die van vismortaliteit. Maximaal 0,1-0,3% van de vissen die de Brouwersdam passeren mogen sneuvelen. Voorwaarden voor getijslag en peilen moet nog in de Rijksstructuurvisie Grevelingen Volkerak worden vastgesteld. In ieder geval is minimaal 50 cm getijslag nodig voor de waterkwaliteit. Voor de bouwsector is het heel belangrijk wat de randvoorwaarde is met betrekking tot de hoogte van het peil. Ook andere actoren spelen een rol, zo min mogelijk gebruik van fysieke ruimte is de wens..

Verder nog geen pompfunctie voorschrijven als je die pas over 25-30 jaar nodig hebt. Dit is de verwachte levensduur van de meeste turbines. Dus over 25-30 jaar daar pas over na gaan denken. Dan zullen er ook betere oplossingen zijn.

2. Investering van dam met getijdencentrale; economische en technische levensduur; optimale overeenkomst

Return on investment SDE is 12 jaar of 15 jaar (afhankelijk van bepaalde voorwaarden). Wanneer heb je ze terugverdiend en ligt dat binnen de SDE. Economische levensduur is van groter belang. Tevens adviseert de bouw onderscheid te maken tussen de turbines en de constructie.

Een belangrijke conclusie is dat de technische levensduur niet relevant blijkt, omdat deze per definitie de economische levensduur overschrijdt.

De bouwsector heeft ervaring in de integrale contracten en dan is de periode voorgeschreven in het contract. De bouwsector kan zich voorstellen om de overeenkomst te koppelen aan de SDE termijn. Het kan langer, maar dan houdt een partij een groter/langer onzeker stuk in de exploitatie. Het zou een enorme stap voorwaarts zijn als de getijdenenergie een aparte energiecategorie zou krijgen. Bijvoorbeeld minstens op hetzelfde niveau als wind en offshore.

Tevens is er exportbelang, namelijk Nederland als waterbouwland. Dit moeten we demonstreren in het thuisland. Het exportpotentieel in de rest van de wereld is enorm voor lage getijde energie. Er zijn vele plekken waar het kan worden toegepast.

3. Alternatieve technologieën energieopwekking

Gat bij brouwersdam is een optie en de vorm heeft invloed op de stroming. De geografische en geologische inleiding naar het gat en bijgaande stroming kan het rendement van de turbines verbeteren. En waarom zou een vrije stroomturbine niet kunnen? Stroompatroon veranderen/vortex maken en vorm doorlaat veranderen en dan rendement verhogen. Alternatieve technologieën bij aanvang hoeven niet voor de aanbesteding helder te zijn. De functionele specificaties moeten wel helder zijn. Het ambitieniveau voor dat gebied moet helder zijn. De markt kan de techniek optimaliseren. Is dus ook een kans om innovatieve technieken te demonstreren.

4. Garanties op prestaties

De bouwsector stelt dat de techniek gegarandeerd moet kunnen worden. Aan welke visveiligheid en waterkwaliteit als functionaliteit moet voldaan worden. Het spreken van garanties en boeteclausules is gemeengoed. Boeteclausules kan, maar het stilleggen van centrale daar gaat geen enkele marktpartij voor en boetes moeten wel redelijk blijven. Tevens dient in acht genomen te worden dat ontwikkeling altijd anders kan lopen dan verwacht. Voorbeeld: grotere vissen naar aanleiding betere natuur en zodoende verhoogde vismortaliteit door de turbines. De bouwsector adviseert sommige zaken uit te sluiten. Bijvoorbeeld bepaalde ontwikkelingen in de natuur.

5. Risico's

Een groot risico is als het project niet rendeert. In dat geval moet je overwegen om de centrale stil te leggen. Dit risico kan worden verkleind door er voor te zorgen dat voor de periode van geen subsidie het project zichzelf moet kunnen bedruipen.

Een risico is de terugverdientijd. Het project terug verdienen in acht jaar is wel veel.

Belangrijkste risico's zijn:

- Omgevingsgroepen (oppositie, niet te managen door de markt)
- Onrendabele bedrijfsvoering
- Veranderende wetgeving
- Veranderende natuurontwikkeling
- Prijsontwikkeling van de energie (SDE dekt dit grotendeels).

Overige risico's:

- Economische haalbaarheid (geld)
- Besluitvorming (aanloop en daarna, helderheid operationele condities)
- Scope te breed (tal van functies naar energie), waar ligt welke scope? Verdeling verantwoordelijkheden (vorming van consortium)?

6. Bestaande functies Brouwersdam

Alle marktpartijen denken dat de bestaande functies goed in te passen zijn. Technisch is dit goed mogelijk. Er wordt wel opgemerkt dat er dan eisen moeten zijn t.a.v. faalkansen en de getijdencentrale.

Categorie 4: Aanbestedingsprocedure

Wensen van de marktpartijen:

- compact/kort aanbestedingstraject om kosten te beperken, bijv. twee tot drie maanden, maar voorafgaand aan MER om randvoorwaarden mee te kunnen bepalen c.q. input te kunnen leveren;
- randvoorwaarden te bepalen door technische vereisten als uitgangspunt te nemen;
- markt mee laten denken over mogelijke specificaties;
- businesscase heeft zwaartepunt nodig, dus óf de doorlaat, óf de getijdencentrale, maar niet beiden als zwaartepunt benoemen (markt vraagt of het nu gaat om ecologie en waterveiligheid óf om energieopwekking?), m.a.w.: vraag en doel moeten duidelijker omschreven worden = optimalisatie businesscase;
- innovatie is mogelijk als randvoorwaarden geen beperkingen opleggen;
- selectie moet plaatsvinden op basis van know-how, samenwerking, commitment.

Meest voor de hand liggende contractvorm = DBFM, maar alternatieven zoals concessie of Staats N.V. of alliantie (PPS constructie) zijn ook opties waar positief op wordt gereageerd. Concurrentiegerichte dialoog = zinvol onderdeel van aanbestedingstraject.

Doelen combineren, project niet opsplitsen in deel-doelen, vanwege de kostenbesparing die bij combinatie verwacht wordt.

Er heerst scepsis over opbrengst en nut van energiecomponent in businesscase. Energiecomponent maakt business case niet aantrekkelijker en is onvoldoende om project te financieren. Men verwacht hier geen winstgevend resultaat.

Visvriendelijkheid van turbines moet verder doorontwikkeld worden, daar kan innovatie mogelijk toegepast worden. Het is noodzakelijk om hiervoor een eenduidige norm te bepalen (wat verstaan we precies onder 'visvriendelijkheid'?).

Visvriendelijkheid heeft negatief effect op rendement, dus innovatie vereist. Innovatie ook vereist op onderzoek naar 'laagverval' toepassing.

Innovatie is ook mogelijk indien vroegtijdig wordt getrechterd naar drie of zelfs naar één partij (*early contractor involvement*, waarna een go/no go-besluit volgt), er is niet persé in voorfase concurrentie vereist om tot innovatie te komen.

Het is wenselijk om kaders voor waterbergingsfunctie vooraf te bepalen.

Vroege betrokkenheid van energiebedrijven is noodzakelijk voor energiecomponent, maar moeilijk te bewerkstelligen in huidige energiemarkt.

Ook van belang om investeerder/ bank zo vroeg mogelijk te betrekken, om financiële haalbaarheid vroeg in ontwerpfase te betrekken. Bewezen techniek is eenvoudiger te financieren dan innovatieve ideeën.

Doel van plan moet beter/ duidelijker geformuleerd worden. Overheid moet laten zien dat men serieus is, o.a. op financieel gebied.

Er is te weinig informatie beschikbaar om iets over pomp-capaciteit te bepalen.

Combinatie met Volkerak-Zoommeer niet duidelijk, terwijl wel van belang in verband met stroming/ecologie.

Categorie 5: Publieke medewerking

Aantal rondes

Van deze categorie heeft slechts één van de drie rondes plaatsgevonden.

Samenvatting

Van deze tafel is geen samenvatting beschikbaar. Onderstaand is weergegeven wat de deelnemers belangrijk vonden voor in het verslag. De tafelvoorzitter heeft dit bij de plenaire afsluiting ingebracht. Voor de gedetailleerde notulen wordt verwezen naar het bijlagenrapport.

De volgende onderwerpen werden benoemd die echt in het verslag moet komen:

1. Hoe wordt dit project complexe gemanaged? Het lijkt een emmer met vijf kikkers van overheden met verschillende belangen. Een bestuursovereenkomst is daarom wenselijk.
2. Hoe zit het met de betaalbaarheid van het project en vooral de realisatiekosten. Het moet geen studiegroep worden. Er moet perspectief zijn in de realisatie;
3. Burgers dienen er meer bij betrokken te worden. Burgers zijn immers wel de eindgebruikers. Meer verbinding leggen met burgers waardoor ook openheid wordt gecreëerd;
4. Wacht niet te lang met selecteren van marktpartij/consortium. Hierdoor kan het marktpartij/consortium eerder betrokken worden bij de ontwikkeling van het project;
5. Wie is verantwoordelijk voor de energiedistributie?

Categorie 6: Optimalisatie publieke business case

Hoe kunnen partijen gezamenlijk de publieke business case optimaliseren? Dat was de centrale vraag voor dit onderdeel van de marktconsultatie. Opvallend is dat in de beantwoording van de schriftelijke vragen de marktpartijen de nadruk legden op de scope en de benodigde maatregelen van publieke zijde. Over risicoverdeling en financierbaarheid zijn vooral algemene opmerkingen gemaakt.

Getijdencentrale of doorlaat

In zowel de schriftelijke antwoorden als de tafelgesprekken op 19 november vroegen de marktpartijen zich af of een getijdencentrale nu de oplossing is om de publieke businesscase rond te krijgen. De publieke businesscase zou zich moeten richten op de publieke doelen van waterkwaliteit en -veiligheid. Wellicht kom je dan tot andere oplossingen dan de getijdencentrale, die private partijen meer verdien capaciteit bieden. Door het (onrendabele) duurzame energieproject getijdencentrale te combineren met een civiel project, namelijk het realiseren van de doorlaat in de Brouwersdam, wordt het project complexer en minder haalbaar. Geef de markt de ruimte om met andere oplossingen te komen. In de marktpartijen in de eerste ronde keken hier genuanceerder tegen aan. Zij realiseerden zich dat beide projecten hun eigen risico-profiel hebben, maar waren van mening dat door het sluiten van allianties een reductie aan risico's mogelijk is.

Scope-uitbreiding

Er zijn veel ideeën over uitbreiding van de scope gegeven in de schriftelijke ronde. De meeste van die uitbreidingen leiden maar tot een beperkte verbetering van de business case. Marktpartijen hebben aangegeven dat het verbreden van de scope het project complexer kan maken waardoor het moeilijker wordt om het project gefinancierd te krijgen. De marktpartijen verschillen in de opvatting of scopeverbreiding primair bij de overheid danwel bij de markt ligt. Sommige marktpartijen zijn juist kans in de scope-uitbreiding. Andere partijen willen het project vooral zo simpel mogelijk houden. Zij zien nauwelijks verdien capaciteit in de regio is. De markt moet je hiermee niet lastig vallen (minder stakeholders). Uit de schriftelijke ronde kwam nog naar voren dat periodieke scope-aanpassingen enerzijds ruimte bieden voor optimalisaties, maar anderzijds afbreuk doen aan de lange termijn zekerheid waar private investeerders/ondernemers behoefte aan hebben.

Publieke bijdrage

Uit zowel de schriftelijke antwoorden als uit de gesprekken kwam naar voren dat een publieke bijdrage nodig is. Het gaat daarbij niet alleen om een publieke investering om de maatschappelijke doelen te realiseren, maar met name om een bijdrage in energie-exploitatie (SDE). Marktpartijen vragen zich af of de bestaande SDE-subsidie toereikend is. Deze is bijvoorbeeld beschikbaar voor 12 jaar, terwijl de exploitatie voor 30 jaar wordt gegund. Publieke partijen moeten ook zekerheid kunnen geven over bijdrage en de besluitvorming en die moet gedurende de looptijd van het project overeind blijven. Het is daarom ook belangrijk dat één overheid de trekker wordt aan publieke zijde.

Geef markt meer ruimte

In de gesprekken stelden de marktpartijen voor om hen meer ruimte te geven om met oplossingen te komen. Schrijf bijvoorbeeld een tender uit waarin je de markt vraagt om met ideeën te komen voor het realiseren van de doorlaat, het realiseren van de doorlaat met scope-uitbreidingen en het realiseren van de doorlaat met een getijdencentrale. Neem daarin ook de factor tijd mee. Waarom moet de centrale ook al in 2020 gerealiseerd zijn? Laat dat moment over aan de markt. De centrale wordt interessant als de markt voor duurzame energie stabiel is. Criteria voor de beoordeling van de ideeën kunnen zijn de mate waarin de ideeën bijdrage aan de maatschappelijke doelen en het verlagen van de publieke bijdrage.

Proces

De marktpartijen vinden het over het algemeen belangrijk dat de overheid meedenkt in de businesscase. Belangrijk punt daarbij is hoe je het ontwerp goedkoper kunt maken. Transparant zijn in communicatie en proces is belangrijk, evenals het koppelen van de procedures. Alle marktpartijen gaan er vanuit dat de realisatie van de getijdencentrale plaats vindt onder de crisis- en herstelwet.

Categorie 7: Energietafel

Aantal rondes

Van deze categorie hebben slechts twee van de drie rondes plaatsgevonden.

Samenvatting

Van deze tafel is geen samenvatting beschikbaar. Onderstaand zijn de highlights uit de notulen weergegeven. De tafelvoorzitter heeft dit bij de plenaire afsluiting ingebracht. Voor de gedetailleerde notulen wordt verwezen naar het bijlagenrapport.

Hier worden twee rondes gepresenteerd; ronde 1 en 2. Nu komen de highlights van twee rondes gesommeerd.

- Er is te weinig bekend: inzetten voor meer onderzoek.
- Als je over 30 jaar heen kijkt is de toepassing van een getijdencentrale wel de beste oplossing.
- Het is vooral een ecologisch project. De overheid moet dicht bij de energiebedrijven staan.
- De thema omtrent energie is een productiemiddel. Energie willen de producenten wel produceren, maar hoe dat moet qua governance, ook in relatie tot de waterkeringsinfrastructuur wordt uitgebreid bediscussieerd, maar meer discussie hierover is nodig.
- Het is een demonstratie project. EZ vindt dit het belangrijkste. EZ benadrukt bovendien export potentieel en wil hier nader onderzoek naar doen.
- De nadruk ligt bij het werken aan de kwaliteit van het project
- De kostprijs is op dit moment hoog. Op dit moment is ook sprake van een steile leercurve. Dus samenwerken met ECN is hierbij belangrijk. Zij communiceren nu over een te hoge prijs. Dat moet aangepakt worden, want dat is slecht voor de beeldvorming
- Vanuit RE geredeneerd: als je een business case maakt, maak dan een eerlijk vergelijk en isoleer de centrale van de overige infrastructurele ingrepen
- Zekerheden zijn noodzakelijk (garanties door de overheid, afname zekerheden, publieke bijdragen, etc.).
- Efficiënte prijsvorming is nodig: juiste balans tussen innovatie en bewezen technieken.

Dit inhoudelijk verslag van de marktconsultatie is opgesteld door William Alink, Rianne Blom, James Cheung, Leon de Jong, Nikki van Leeuwen, Jaw Wah Liang, Thomas Neijenhuis, Jelmer van der Weide en Jordi Wong. Zij studeren Construction Management and Engineering aan de Technische Universiteit Delft.

5.3 Plenaire terugkoppeling van de dialoogtafels

Terugkoppeling

Tijdens de plenaire afsluiting koppelden de tafelvoorzitters de 'highlights' uit alle gespreksrondes aan hun terug:

TAFEL 1: Input Rijksstructuur visie

- De Rijksstructuurvisie moet vanuit functionaliteiten worden geredeneerd, niet te veel details. Bijvoorbeeld: waterkwaliteit, wateroverlast etc. Gebruiksfuncties: o.a. energie opwekken.
- Aannee win-win vraagt nog om bewijs.
- Leg niet teveel vast in de Rijksstructuurvisie. Niet teveel randvoorwaarden.
- Die 50 cm getijden verschil is niet zomaar ontstaan. Dit is een minimum. Het kan ook hoger uitkomen.
- Is dit wel de goede plek? Andere plek op de Brouwersdam, of echt heel ergens anders?
- Als je tot samenwerking komt, zorg dat je de verantwoordingen goed afbakt. Per stakeholders bijvoorbeeld.
- Vanuit techniek kan men technische combinaties maken. Bij financiering kijk je echter naar andere facetten zodat het geheel financierbaar wordt. Bijvoorbeeld, combinatie windenergie?

TAFEL 2: Keuze structuur van het project

- Keep it simple, begin met de ecologie: verticaal getij.
- Houd uitbreiding voor berging en pompen open voor de toekomst een gebruik dat als selectiecriteria eventueel als eis.
- Houdt ook een latere bouw van een getijcentrale open voor de toekomst, verwacht daar nu niets van in termen van medefinanciering.
- Zorg voor regie vanuit een enkele partij, bij voorkeur Rijkswaterstaat.
- Kies voor de natte blauwdruk DBFM van Rijkswaterstaat in combinatie met een concurrentiegerichte dialoog met maximaal drie partijen en geef die een redelijke vergoeding.
- Stel de top-eisen op een zo hoog mogelijk abstractieniveau zo snel mogelijk vast.
- Trechter binnen bijv. een half jaar naar een enkele partij.
- Stel geen performance eisen aan het eindproduct over de ecologie noch de veiligheid.
- De regie van het beheer bij Rijkswaterstaat houden, onderhoud bij de marktpartij.

TAFEL 3: Outputspecificaties en scope

- Er is diversiteit aan reacties.
- Sommige partijen waren huiverig. Sommige waren al enthousiast over de turbine.
- Ga niet teveel specificeren. Functies zo ruim mogelijk maken. Omschrijf deze graag.
- Uitstellen van de pompfunctie. De techniek is nog te pril.
- Gewild is graag helderheid van verantwoordelijkheden tussen partijen.
- Garanties kunnen gegeven worden.
- Argument om dit te willen omdat het goed is voor de export wordt beaamd.
- Technische levensduur is niet relevant voor dit project. Is toch langer dan economische levensduur.
- Veiligheid: iedereen eens over het feit dat waterkering kernfunctie is.

GAAN WE ERVOOR?

TAFEL 4: Aanbestedingsprocedure

- Het is belangrijk om te weten wat je aanbesteedt.
- Op het hoogste niveau komen de toepisen.
- Het project is eigenlijk veel groter dan de naam van het project doet denken.
- Vroege marktbetrokkenheid? Dan, korte dialoog. Vervolgens selecteer je 1 marktpartij. Je gaat een samenwerkingsverband aan met deze partij. M.E.R., Programma van Eisen. Een soort alliantieachtige overeenkomst. Als aan alle voorwaarden voldaan wordt. Fase 2, De DBFM(O) overeenkomst. Deze aanbestedingsovereenkomst hoeft niet heel ingewikkeld zijn.
- Financiering is hier ook behandeld.

TAFEL 5: Publieke medewerking

- Een emmer met vijf kikkers. Alle overheden hebben verschillende belangen. Een bestuursovereenkomst moet er komen.
- Hoe zit het met de betaalbaarheid van dit project?:
- Dit is geen studiegroep. Het moet ook gerealiseerd worden.
- Snelle partnerkeus.
- Belang van economische Zaken? (het verhaal wordt intern gepresenteerd).
- Burgers zijn belangrijk als eindgebruik. Goede feeling met hen hebben is belangrijk.
- Financiën: De Nederlandse context is belangrijk, maar die van Brussel kan men ook niet vergeten. Er moet een aansluiting worden gevonden bij European Innovation Center. Het is goed om samen met de marktpartijen naar Brussel te kijken.

TAFEL 6: Optimalisatie Publieke Business Case

- De overheid gaat meedenken aan de business case. Kunnen we het ontwerp goedkoper maken is daarbij een goede vraag.
- Houdt het vooral zo simpel mogelijk als er al verdien-capaciteit in de regio is. De markt hiermee niet lastig vallen (minder stakeholders).
- We hebben een civiel-project en energie-project. Ieder heeft zijn eigen risico profiel. Is door een combinatie een reductie aan risico's mogelijk? Door eventuele allianties.
- Hoe zit het met de betalingsregeling gedurende de aanbesteding? Geef duidelijk weer wanneer je zekerheid kunt geven over publieke bijdrages. Voorkomen van hoge transactiekosten is belangrijk.
- Is de combinatie Getijdencentrale/Brouwersdam wel zo'n goede combinatie? Waarschijnlijk niet was daarop volgend het antwoord.
- Maak een meer rendabele business case. De private verdien-capaciteiten moeten ook worden gerealiseerd. Schrijf een competitie uit. Laat weten de marktpartijen weten wat het publiek wilt (de overheid zal dit moeten onderzoeken) en geef ruimte voor de private partijen om dit toe te passen.
- Scheidt de publieke planning van de marktplanning.
- Vijf verschillende overheden. Het is belangrijk dat er maar één opdrachtgever komt.
- Transparant zijn in communicatie en proces is belangrijk.

TAFEL 7: Energietafel

- Er is te weinig bekend: inzetten voor meer onderzoek.
- Als je over 30 jaar heen kijkt is de toepassing van een getijdencentrale wel de beste oplossing.
- Het is vooral een ecologisch project. De overheid moet dicht bij de energiebedrijven staan.
- De thema omtrent energie is een productiemiddel. Energie willen de producenten wel produceren, maar hoe dat moet qua governance, ook in relatie tot de waterkerings-infrastructuur wordt uitgebreid bediscussieerd, maar meer discussie hierover is nodig.
- Het is een demonstratie project. EZ vindt dit het belangrijkste. EZ benadrukt bovendien export potentieel en wil hier nader onderzoek naar doen.
- De nadruk ligt bij het werken aan de kwaliteit van het project.
- De kostprijs is op dit moment hoog. Op dit moment is ook sprake van een steile leercurve. Dus samenwerken met ECN is hierbij belangrijk. Zij communiceren nu over een te hoge prijs. Dat moet aangepakt worden, want dat is slecht voor de beeldvorming
- Vanuit RE geredeneerd: als je een business case maakt, maak dan een eerlijk vergelijk en isoleer de centrale van de overige infrastructurele ingrepen
- Zekerheden zijn noodzakelijk (garanties door de overheid, afname zekerheden, publieke bijdragen, etc.).
- Efficiënte prijsvorming is nodig: juiste balans tussen innovatie en bewezen technieken.

Afsluiting

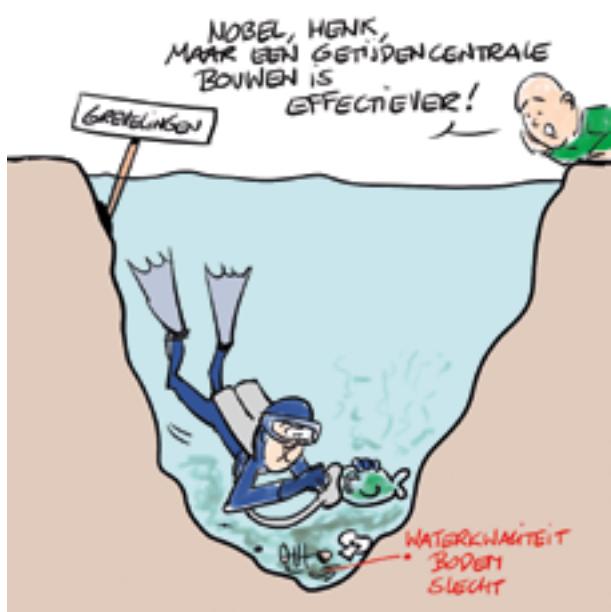
Ben Spiering sprak in zijn slotwoord dank uit voor ieders constructieve bijdrage. Terugkijkend op de dag constateerde hij dat de overheid, de burger en de markt heel verschillende partijen zijn. Daardoor is het project niet altijd eenduidig definiëerbaar. Marktpartijen zullen bereid moeten zijn om verder dan die constatering te kijken als zij in dit project willen stappen. De burgers zijn tot nu toe afwezig in dit proces, maar ook zij zijn belangrijk en zullen nog worden betrokken. Hoewel de kennis over dit project niet in een vergevorderd stadium van overzicht verkeert, is het toch belangrijk dat we de marktpartijen aan de voorkant van dit project bij betrekken. We moeten gezamenlijk het proces goed uitzetten, om tot een level playing field te komen. Daarnaast is het onder-tussen ook belangrijk transparant te blijven en een realistisch perspectief behouden.

6. Samenvatting van één-op-één-gespreken

De vertrouwelijke een-op-een-gesprekken zijn gevoerd na afloop van de plenaire marktconsultatie op 19 november, in de week van 2 tot en met 6 december 2014. In deze gesprekken hebben partijen aangegeven welke (veranderingen in) scope en randvoorwaarden voor hen belangrijk zijn voor een succesvol project, zonder hun ideeën te moeten delen met concurrenten in de rondetafelgesprekken. Alle deelnemende partijen van de plenaire sessies zijn op deze mogelijkheid geattendeerd. Zeven van hen hebben daadwerkelijk een (vertrouwelijk) een op een gesprek aangevraagd.

De marktpartijen stuurden afvaardigingen variërend tussen 1 en 5 personen; sommige gesprekken vonden plaats met (informele) combinaties. De gesprekken vonden plaats op locaties in Middelharnis, Den Haag en Utrecht. De gesprekken van de marktconsultatie geven een verscheiden beeld. Deels komt dat waarschijnlijk door gevarieerde inschatting van de potentie van het project, deels komt dat door een verschil in strategisch belang van de marktpartijen.

Alle partijen hebben een voorkeur voor een snelle trechtering in de aanbestedingsprocedure om op deze wijze de kosten voor partijen te kunnen beperken. Partijen schrikken terug voor een aanbestedingstraject met hoge kosten. De projectuitwerking en de volgende stap in het MIRT-proces kan dan gezamenlijk worden doorlopen. Aan het einde hiervan kan dan met een go/no go-besluit de opdracht voor de bouw gegeven worden.

Ook zoeken alle partijen naar meer scherpte in de publieke doelen: wat zijn de werkelijke behoeften waaraan voldaan moet worden, en wat zijn de 'nice-to-haves'.

Om het project en haar potentieel beter te leren doorgronden zien alle partijen het als een voordeel om in een creatieve fase gezamenlijk om tot een betere projectdefinitie te komen.

De geïnterviewden zagen vanuit het project veel toepassings- en exportmogelijkheden ontstaan voor de turbine technologie. Er is veel interesse in de toe te passen stromingstechnologie (promotie/voorkeur voor free-flow). Turbinebouwers zelf zullen vooral optreden als leverancier aan de hoofdpdrachtnemer. Het Tidal Test Centre wordt door de partijen gezien als een relevante, maar niet onmisbare faciliteit voor de doorontwikkeling van de eigen technologie. De rol van een launching customer van de overheid voor de technologie met een laag verval is belangrijk. Vanuit de ervaring van de Brouwersdam kunnen voor de turbine technologie veel exportmarkten veroverd worden. De aangegeven locatie aan de noordkant van de dam is niet perse de beste locatie: de locatie van de getijdencentrale kan geoptimaliseerd worden door ook andere locaties in het plan te overwegen. Het energierendement van de centrale neemt vrijwel lineair toe tot een getijhoogte van ca 2 meter, terwijl de investeringkosten en onderhouds- en bedieningskosten beperkt toenemen. Er worden mogelijkheden gezien om de nadelen te mitigeren. De geschatte rendementen voor het huidige getij worden gezien als conservatief.

Partijen zoeken al naar consortiumvorm, maar alle consortia zijn nog open en verkennend en niet contractueel vastgelegd. De partijen zoeken de creativiteit, die ontstaat op het snijvlak van disciplines. Het is nu wel moeilijk al energie-exploitanten en/of financiers te binden. De consortia zagen veel obstakels in de energiemarkt, voordat ze met een consortium kunnen deelnemen aan dit project. Met name de onzekerheid over de energiesubsidies, de prijsontwikkeling van energie en de

HAND IN HAND..

afzetrisico's worden gezien als belemmeringen. Er is nog weinig bereidheid voor het risicovol investeren in het project. Het zal helpen als afnemers hun interesse tonen. Een bijdrage van 70% vanuit de exploitatie van de getijdencentrale wordt niet gezien als reëel. Voor de exploitatie van de getijdencentrale is echt een ondernemer nodig. Ook ziet men een afzetrisico voor de energie. Mede daardoor ziet men soms een verschil in de doorlaat enerzijds en de getijdencentrale anderzijds.

Veel partijen wijzen nadrukkelijk op een betere definitie en rangschikking van de doelen van het project: de doelen en ambitie dienen helderder te zijn en het project kan beter worden gestructureerd: wat zijn de functionele eisen en - daarbovenop - de topwensen. Het ambitiedocument van de A2-Maastricht kan als mooi voorbeeld dienen. Door het helder hebben van mogelijke oplossingsrichtingen en het mobiliseren van creativiteit ziet men veel kansen om de stichtingskosten significant lager te laten uitpakken. Het gezamenlijk opdrachtgeverschap van zes overheden wordt gezien als een risico: een opdrachtgevende partij moet een heldere opdracht en mandaat hebben!

Er wordt gevraagd naar een realistische maximale bijdrage van de overheid. Partijen zien meerdere mogelijkheden om de publieke bijdrage aan dit project te verminderen. Sommige partijen zien mogelijkheden in scope verbreding naar verdere projectontwikkeling, anderen zoeken juist focus naar een doorlaat in de dam met een optie van energieopwekking. Qua scope zoeken sommige partijen mogelijkheden in een grote verbreding, terwijl andere partijen juist downsizing van het project voorstaan. Een schaalbare centrale wordt gezien als een optie. Wellicht kan de centrale ook goedkoper. Verbreding van de scope kan worden gezocht met een stuk projectontwikkeling in de Grevelingen of nabij de Grevelingen: hierover bestaan reeds een aantal bekende initiatieven, zoals het Brouwerseiland. Ook kan op een slimme manier de scope nauwkeuriger worden bepaald, en zo kosten worden bespaard.

Qua aanbestedingsvorm vindt men de vervlechting, zoals gedaan bij de A2-Maastricht een mooi, maar te duur proces. Qua contractvorm worden DBFM, Alliantie en ECI genoemd. Ook kan worden geleerd van contractvormen in de proces-industrie (Offshore, installaties, onder andere met target pricing). De partijen hebben de voorkeur voor een aanbesteding vroeg in het project, om een optimale rol in het projectproces te kunnen vervullen. Gunning gebeurt dan op een globaal plan van aanpak, prijs en kwaliteit. Sommige bouwers hikken daarbij aan tegen een verschuivende rol naar advisering en projectontwikkeling.

Ingenieursbureaus hadden nog niet bepaald aan welke zijde ze willen meedoen in het proces. Wel vragen ze aandacht voor gelijke kansen ten opzichte van de GTI's. Er schuilt ook een gevaar in een ongebreidelde aantoonplicht naar het consortium vanuit de kennisinstututen, die niet alleen gemotiveerd kan worden vanuit de maatschappelijke borging.

Alle partijen kijken in eerste instantie ietwat verrast naar de Joint Fact Finding, maar na enig "wennen" staat men er positiever tegenover. Bescherming van vertrouwelijke ideeën is echter essentieel.

De marktconsultatie zelf wordt positief tot zeer positief beoordeeld, de busrit was informatief en gaf gelegenheid tot netwerken, de dag zelf gaf via de tafelindeling mogelijkheid tot voldoende verdieping. Er werden vele nieuwe inzichten gedeeld. De vragen konden wel scherper, enige overlap tussen de vragen per categorie valt echter niet uit te sluiten. De tafels functioneerden goed. Ook de aanwezigheid van waarnemers werd gewaardeerd als een sterk signaal. De voorbereiding met een (externe) voorzitter, secondant uit het projectteam en een student als notulist werkte goed.

*Leon Hombergen / Ben Spiering
December 2013 / januari 2014*

Colofon

Uitgave januari 2014

Realisatie: Projectbureau Getijdencentrale Brouwersdam

Redactie: Awareness, Den Haag

Vormgeving en productiebegeleiding: provincie Zuid-Holland

Fotografie: Gerlinde de Geus, Rijkswaterstaat en provincie Zuid-Holland

Illustraties: Kurf Cartoons, Delfgauw

Druk: provincie Zuid-Holland

249586